

อยู่กับไพร

โดย นางสาวสร้อยสุวรรณ เตชะธิ

กศน.อำเภอห้างฉัตร

ปัจจุบันประชาชนทั่วไปได้เผชิญกับปัญหาสุขภาพโรคจากไม่ติดต่อเรื้อรัง ไขมัน ความดัน เบาหวาน อาการเจ็บป่วยที่เกิดจากการทำงาน หรือจากอาหารฟาสต์ฟู้ด หรือจากมลพิษต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังมีโรคติดต่อจากไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 ที่แพร่ระบาดหนักไปทั่วโลกและในประเทศไทย มีผู้ป่วยจากสภาวะดังกล่าวจำนวนมากเพื่อเป็นการป้องกันการเป็นโรคติดต่อ และโรคไม่ติดต่อต่าง ๆ ประชาชนควรมีความรู้ ทักษะ ในการดูแลรักษาสุขภาพตนเอง ป้องกันตนเองจากโรคติดต่อ และโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง โดยการใช้สมุนไพร ซึ่งสมุนไพรเป็นพืชที่มีอยู่ในธรรมชาติ ปลูกได้ทั่วไปในท้องถิ่น เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการซื้อยา และลดความเสี่ยงจากผลข้างเคียงจากการใช้ยาแผนปัจจุบัน และอาจก่อให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพและร่างกายของตนเองได้

สมุนไพร เป็นยาที่นิยมใช้กันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นยาที่ทำมาจากพืชชนิดต่าง ๆ ที่มีฤทธิ์ในการบำบัดหรือรักษาโรค การใช้สมุนไพรนั้นมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ดังนั้นการใช้สมุนไพรในการบำบัดหรือรักษาโรคนั้นต้องได้รับการดูแลรักษา และคำแนะนำจากแพทย์แผนโบราณ หรือที่เรียกกันว่า “หมอเมือง (หมอสุมไพรพื้นบ้าน)” นายสวัสดิ์ คุณชุมภู หรือหมอจันทร์ เป็นหมอสุมไพรพื้นบ้าน มีประสบการณ์ในการใช้สมุนไพรในการดูแลรักษา และบำบัดโรคมาตั้งแต่เด็ก นายสวัสดิ์ คุณชุมภู สืบทอดความรู้ในเรื่องการใช้สมุนไพรมาจากรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งในอดีตนั้นหมู่บ้านของหมอจันทร์อยู่ห่างไกล ชุมชนเมืองอย่างมากอยู่ในป่าบนดอยขุนตาล การคมนาคมไม่สะดวก การเข้ามาในหมู่บ้านสามารถมาได้ทางเดียวเท่านั้นคือทางรถไฟ เมื่อประชาชนในหมู่บ้านได้รับบาดเจ็บ หรือเจ็บป่วยก็ใช้สมุนไพรรักษา พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ของนายสวัสดิ์ คุณชุมภู ได้นำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาอาการเจ็บป่วย จนมีองค์ความรู้ในเรื่องการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค และสืบทอดการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคให้แก่ลูกหลาน จนถึงปัจจุบัน นายสวัสดิ์ คุณชุมภู ได้นำความรู้ในเรื่องการใช้สมุนไพรมารักษาอาการเจ็บป่วยให้กับประชาชนทั่วไป และได้รับการยกย่องให้เป็นกรรมการผู้ทรงวุฒิระดับจังหวัด ด้านแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก และครูภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนา จังหวัดลำปาง อีกด้วย

นายสวัสดิ์ คุณชุมภู (หมอสุมไพรพื้นบ้าน) ภาพโดย : นางสาวสร้อยสุวรรณ เตชะธิ

บทความเรื่อง อยู่กับไพรนี้ เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้นักศึกษา ประชาชนทั่วไปในชุมชนหันมาดูแลสุขภาพของตนเองโดยการใช้สมุนไพรที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวเรา ทั้งนี้การนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรค หรือนำมาปรุงเป็นอาหาร อีกทั้งเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเรื่องการใช้ยาสมุนไพรไม่ให้สูญหายไปอีกด้วย

ผู้เขียนได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต การลงพื้นที่ ณ แหล่งเรียนรู้หม้อสมุนไพรพื้นบ้าน นายสวัสดิ์ คุณชุมภู บ้านเลขที่ 148 หมู่ที่ 9 บ้านปางปง-ปางทราย ตำบลห้างฉัตร อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ในการปรุงยาแต่ละตำรับ (ป่าก) ได้แก่ ยาหม้อ (ยาต้ม) ยาฝน และการทำอาหารเพื่อสุขภาพ ดังนี้

ยาหม้อ (ยาต้ม)

ส่วนผสม (ตัวยาสมุนไพร)

1. สาวน้อยตกเตียง	4. ปะมา (มะมา)	7. กำลั้งข้างสาร
2. กำลั้งข้างสาร	5. ฮ่อสะพายควาย	8. ม้าทะลายโลง
3. รวงแดง	6. กำลั้งทรี	9. เลือดไ้
- (ละลายลิมเลือด)

คลิปวิดีโอการทำ
ยาหม้อ (ยาต้ม)

วิธีต้มยา

- นำยาสมุนไพรมาห่อในผ้าดิบมัดให้แน่นด้วยเชือกหรือตอกไม้ไผ่
- ตั้งไฟ (ก่อไฟ) แล้วตั้งหม้อดินพร้อมใส่น้ำพอประมาณแล้วใส่ตัวยาสมุนไพรบางตำรากำหนดต้ม 6 ส่วน เอา 3 ส่วน หรือต้ม 3 ส่วน เอา 1 ส่วน หากไม่มีหม้อดินสามารถใช้หม้อแกงทอง (หม้อทองเหลือง) หม้อเคลือบหรือหม้อสแตนเลส ห้ามใช้หม้อเหล็กหรือสังกะสี
- ต้มยาสมุนไพรให้เดือดเพื่อให้ได้ตัวยา ยาต้มบางป่ากมีสีแดงหรือสีอื่นแล้วแต่สถานะของตัวยา
- ยาต้มบางป่ากต้มดื่มได้ครั้งเดียว บางป่ากสามารถต้มดื่มได้ 2-3 ครั้ง หรือต้มหลายครั้งจนมีรสจืด

การทำยาต้ม ภาพโดย : นางสาวร้อยสุวรรณ เตชะธิ

วิธีการกินและเก็บรักษายาหม้อ (ยาต้ม) ที่ถูกต้อง

ให้รับประทานยาในเวลาท้องว่าง คือก่อนอาหาร เพื่อให้ตัวยาออกฤทธิ์ได้ดี ยาหม้อสามารถดื่มกินได้ไม่เกิน 7-10 วัน หรือจนกว่าตัวยาคิด แต่จะต้องอุ่นยาเช้า-เย็น เพื่อหลีกเลี่ยงการเกิดเชื้อรา และทำให้ยาหม้อบูดหรือเสีย

สรรพคุณ

ละลายไขมัน แก้อัมพฤกษ์ ชา่มือ ชาเท้า มึนงง ตามัว ตาฝาง นอนไม่หลับ

ยาฝน

คือ สมุนไพรที่ใช้รักษาโรคด้วยวิธีการนำตัวยามาฝนกับน้ำกระสายแล้วให้ผู้ป่วยดื่ม ทาบริเวณที่มีอาการ ยาฝนที่ใช้รักษาโรคมักจะเรียกว่า “ยาแก้” เช่นยาฝนแก้กินผิดสาบผิด ยาฝนแก้ตุ่มแก้คัน เป็นต้น

ยาฝนแต่ละปาก (ตำรับ) จะมีตัวยามากน้อยตามกัน ดั่งตัวยาแก้ห้าต้น ประกอบด้วยตัวยา ๕ ชนิด คือ หล้าหมูป่อย เถาแดงเถื่อน หนาดคำ จุ่งจะลิง และตึ่งหว่า ในอดีตชาวล้านนามักจะฮีบยาฝนไว้ประจำบ้านหรือติดตัวไปตามที่ต่าง ๆ หากมีผู้ป่วยฉุกเฉินสามารถฝนยารักษาได้ทันท่วงทีเรียกว่า “ยาแก้ทันใจ”

วัสดุ/อุปกรณ์

1. ก้อนหินมีผิวหยาบขนาดพอเหมาะ ใช้สำหรับฝนยา ๑ ก้อน
2. ภาชนะสำหรับใส่น้ำยาฝนที่ทำจากไม้ เรียกว่า รวงไม้ ๑ อัน หรือแก้วน้ำก็ได้
3. ภาชนะสำหรับใส่ตัวยา เมื่อฝนยาเสร็จแล้ว เพื่อผึ่งแดดผึ่งลมให้แห้งก่อนเก็บใส่ถุง
4. ขวดหรือกระปุกน้ำสำหรับใส่น้ำยาฝน
5. ตัวยาแต่ละปาก (ตำรับ)

คลิปวิดีโอการ
ทำยาฝน

การทำยาฝน ภาพโดย : นางสาวร้อยสุวรรณ เตชะฉิ

ขั้นตอนวิธีการใช้ยาฝน

1. เมื่อหมอเมืองได้ฟังอาการและตรองโรคผู้ป่วยแล้ว จะขึ้นชั้นตั้งเพื่อบอกกล่าวและขอพรจากครูบาอาจารย์ให้รับทราบและมาช่วยรักษา
2. นำน้ำกระสายยาฝน ได้แก่ ข้าวเจ้าสาร หรือน้ำเปล่าก็ได้ พอประมาณใส่ในรางไม้หรือแก้วน้ำ
3. ลงมือฝนตัวยาที่ละชนิด โดยเริ่มจากตัวยาที่มีสรรพคุณเด่นในปากนั้นก่อน เรียกว่า “ขอนายา” แล้วจึงฝนตัวยาอื่นต่อไป ไม่ควรนำตัวยาชุบน้ำกระสายยา หรือน้ำก่อนหินชุน้ำกระสายยาแทน
4. เมื่อฝนเสร็จแล้ว หมอเมืองจะนำน้ำยาฝนที่ได้มาเสกคาถากำกับอีกทีหนึ่งแล้วจะเทใส่ขวด หรือ
5. กระปุกน้ำให้ลูกเลี้ยง (คนไข้) นำไปใช้ดื่มหรือทา โดยสามารถดื่มน้ำแทนน้ำเปล่าได้
6. ตัวยาที่ฝนแล้วจะนำไปผึ่งแดดผึ่งลมให้แห้งสนิท แล้วเก็บใส่ถุง หากยังไม่แห้งอย่ารีบใส่ถุง เพราะจะทำให้เกิดเชื้อรา และตัวยาจะเสื่อมสรรพคุณ

อาหารเพื่อสุขภาพ ลาบปลาสมุนไพร

ส่วนผสม

1. ปลาอย่าง 1 ตัว (แกะเอาเฉพาะเนื้อ)	2. ข้าวอ่อน	3. ข้าวคั่ว 1 ซ้อนโต๊ะ
4. หอมแดง หอมขาว (กระเทียม)	5. พริกแห้ง (ตามชอบ)	6. น้ำปลา 1 ซ้อนโต๊ะ
7. น้ำมะนาว 1 ลูก	8. ต้นหอมซอย	9. กระเทียมเจียว
10. ผักชีฝรั่งซอย 2 ใบ	11. มะเขือขี้ (มะเขือเปราะ)	

- วิธีทำ :
1. นำข้าวอ่อน หอมแดง หอมขาว พริกแห้ง น้ำปลา ตำรวมกันเป็นน้ำพริกเครื่องลาบ แล้วนำน้ำพริกไปผัดให้หอม
  2. นำปลาที่เตรียมไว้ย่างไฟให้สุก ทิ้งไว้ให้เย็น แกะก้างปลาออก เอาเฉพาะส่วนที่เป็นเนื้อปลานำไปสับให้ละเอียดใส่ภาชนะที่เตรียมไว้
  3. ตั้งกระทะจุดไฟเทน้ำมัน เมื่อน้ำมันร้อนแล้วนำน้ำพริกลาบลงไปคั่วไม่ให้ติดกันเป็นก้อน ตามด้วยมะเขือขี้ กระเทียมเจียวคั่วให้เข้ากันเติมน้ำสะอาดเล็กน้อยโดยใช้ไฟอ่อนๆ
  4. ใส่เนื้อปลาที่เตรียมไว้คลุกเคล้าให้เข้ากัน
  5. เติมน้ำสะอาดแล้วต้มให้เดือด
  6. ปรงรสด้วยน้ำปลา น้ำมะนาว แล้วใส่ข้าวคั่วป่น คลุกเคล้าให้เข้ากัน
  7. ปิดไฟแล้วโรยหน้าด้วยผักชี นำไปรับประทานควบคู่กับผัก

เมนูลาบปลาสมุนไพร ภาพโดย :
นางสร้อยสุวรรณ เตชะจิ

ผักที่นำมารับประทานกับลาบปลา :

1. ยอดมะไฟ มีรสเปรี้ยว	มีสรรพคุณช่วยในการย่อย ระบาย ขับลม
2. ภูคาว (คาวตอง)	มีสรรพคุณในการรักษาโรคติดเชื้อ พยาธิในตับ แผล ฝี หนอง
3. ยอดโกศล มีรสจืด หวาน หอม	มีสรรพคุณช่วยในการย่อย จุก เสียด แน่นท้อง ท้องอืด
4. เพี้ยพาน มีน้ำมันหอมระเหย	มีสรรพคุณช่วยรักษาโรคหัวใจ หอบหืด ภูมิแพ้ แก้จุกเสียด
5. มะตูมดำ มีน้ำมันหอมระเหย	มีสรรพคุณช่วยรักษาโรคหัวใจ หอบหืด ภูมิแพ้ แก้จุกเสียด
6. ยอดมะยม	มีสรรพคุณช่วยลดน้ำตาลในเลือด สร้างเม็ดเลือดแดง
7. ยอดมะเฟือง	มีสรรพคุณในการรักษาโรคเกี่ยวกับระบบปัสสาวะอักเสบ
8. ยอดโปรงฟ้า	มีสรรพคุณในการขับพิษ รักษาอาการติดเชื้อ แก้ไอ เจ็บคอ
9. ดีปลากั้ง	มีสรรพคุณในการลดความดัน ดีซ่าน
10. เพี้ยกระรอก (ดีช้าง)	มีสรรพคุณในการลดความดัน แผลหรือฝีในท้อง
11. หน่อไม้สดต้มสุก กากใยช่วยย่อย	

บทความนี้ เป็นบทความที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้นักศึกษา ประชาชนทั่วไปหันมาใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพ บำบัดโรค โดยใช้สมุนไพรพื้นบ้านรอบ ๆ ตัว ซึ่งเป็นพืชที่มีอยู่ในท้องถิ่น หาง่าย และปลอดภัย ซึ่งการสมุนไพรในการบำบัดรักษาโรคนี้อาจเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ล้ำค่าของสังคมไทย อันเกิดจากภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านที่สามารถจำแนกแยกแยะฤทธิ์และสรรพคุณของสมุนไพรจากธรรมชาติเพื่อใช้ในการรักษาความเจ็บป่วยได้ และสมุนไพรยังคงมีบทบาทในการดูแลสุขภาพ ป้องกันโรค ป้องกันภัย จากโรคติดต่อ และโรคไม่ติดต่อเรื้อรังได้ อีกทั้งยังช่วยให้ประชาชนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง

ถึงเวลาแล้วหรือยังที่เราจะหันมาสนใจดูแลสุขภาพของเราโดยใช้สมุนไพรพื้นบ้าน ทั้งในการประกอบอาหาร การเป็นรักษาโรค และการอนุรักษ์วัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเรื่องการใช้สมุนไพรที่เริ่มสูญหายไป เพื่อให้ลูกหลานได้สืบทอดส่งต่อความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านต่อไป

อ้างอิง

นายสวัสดิ์ คุณชมภู (หมอสมุนไพรพื้นบ้าน). สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2565.

ข้อมูลเนื้อหา โดยนายสวัสดิ์ คุณชมภู

เรียบเรียงเนื้อหาโดย นางสาวอัยสุวรรณ เตชะธิ

ภาพถ่าย/ภาพประกอบ โดย นางสาวอัยสุวรรณ เตชะธิ